

РЕЦЕНЗИЯ
НА ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД НА ТЕМА
„ЛИЧНОСТТА НА ТЕРОРИСТА И ПРЕВЕНЦИЯ НА ТЕРОРИЗМА В МЕСТАТА
ЗА ЛИШАВАНЕ ОТ СВОБОДА”
ЗА ПОЛУЧАВАНЕ НА
ОБРАЗОВАТЕЛНАТА И НАУЧНА СТЕПЕН „ДОКТОР”

Докторант: Айжан Баубериковна Бауберикова

Форма на обучение: самостоятелна подготовка

Научни ръководители: доц. д-р Галина Ковачева

доц. Зауреш Абдукаримова

Област на висшето образование: „Социални, стопански и правни науки”

Професионално направление: „Право”

Докторска програма: „Криминология”

Рецензент: проф. д.н. Юлия Дончева Бояджиева, съобразно заповед на ректора на ВСУ „Черноризец Храбър” № 241 от 04.05.2023 г.

1. Кратки биографични данни за докторанта

Айжан Бауберикова е родена на 14.01.1977 г. в Меркенски район, Жамбилска област, Република Казахстан. През 1993–1997 г. се обучава в Юридическия факултет на Казахския държавен национален университет „Ал Фараби“, където получава квалификация на юрист. През 2004 г. завършва магистратура в Таразкия държавен регионален университет „М. Х. Дулати“, специалност „Юриспруденция“.

През 1997 г. работи като специалист в отдела по регистрация и пререгистрация на юридически лица в управление „Юстиция“ на Жамбилска област, след това – като главен специалист на отдела „ЗАГС“, гр. Тараз.

От 1998 г. до момента е старши преподавател в катедра „Наказателно право и процес“ на факултета „Икономика и право“ на Таразкия университет.

Със заповед на ректора на ВСУ № 241 от 04.05.2020 г. Айжан Бауберикова е зачислена като докторант на самостоятелна подготовка във ВСУ „Черноризец Храбър“, катедра „Право“. Отчислена е с право на защита със заповед на ректора на ВСУ № 126 от 23.02.2023 г.

2. Актуалност и значимост на проблематиката на дисертационния труд

Актуалността и значимостта на темата на дисертационното изследване не будят съмнение. Тероризмът като национален, регионален и глобален проблем от десетилетия е и ще продължава да бъде актуален и изключително важен за вътрешната сигурност на държавите и за световната стабилност. Терористичните актове в количествено изражение не са много, но са със сериозни общественоопасни последици и с голям обществен резонанс.

Темата за тероризма е изследвана вече в значителна степен. Но криминологичните изследвания в различните държави, включително и в Република Казахстан, са ограничени, особено по отношение личността на терориста. А изучаването на личностните особености на терористите е един от основните инструменти за ефективна превенция на престъпното поведение. Изследването на личността на осъдения терорист позволява да се установят

типичните характеристики на субектите и на ситуациите, свързани с извършване на терористични престъпления, които насочват към предложения за мерки за превантивно въздействие върху тероризма и терористите.

3. Общо представяне на дисертационния труд

Представеният за рецензиране дисертационен труд се състои от увод, три глави, заключение, използвана литература и приложения с общ обем от 389 страници. Основният текст съдържа 19 таблици, 23 диаграми, 3 карти. Библиографията включва 78 правни акта и ръководни документи и 342 литературни и интернет публикации на български, руски и английски език. Към труда са представени 2 приложения.

В *увода* е обоснована актуалността на дисертационната тема, представена е степента на нейното разработване, формулирани са целта и основните задачи, обекта и предмета на изследването, представени са методологичната основа и научната новост на работата, определено е теоретичното и практическото значение на направеното проучване.

В *първата глава „Институтът за борба с тероризма и неговата правна природа“* се разглеждат общи въпроси на явлението „тероризъм“.

В *първата точка „Понятие, видове и причини на тероризма“* се проследяват възгледите за тероризма. Посочват се затрудненията при представяне на универсална дефиниция на явлението/понятието. Анализът обхваща антитерористичните закони на някои държави – Турция, Перу, Израел, США, Германия, България, в които е налице сходство при определяне на понятието „тероризъм“. Отбелязва се, че позициите на държавите в борбата с тероризма постепенно се доближават. Предлагат се определения за „тероризъм“ и „терористичен акт“.

На базата на различни авторски изследвания и публикации са представени класификации на тероризма, основани на различни критерии. Обобщавайки значителен обем авторски виждания, докторантът в заключение предлага списък на 10 причини и 6 условия за тероризма в съвременното общество. Не става ясно обаче въз основа на какъв критерий са разграничени посочените разнородни явления и процеси: едните – като причини, т.е. генериращи терористични мотиви и действия, другите – като условия, т.е. благоприятстващи терористично поведение.

Във *втората точка „История на възникването на тероризма“* се представят основните етапи в историята на тероризма, анализира се спецификата на терористичните актове в предходни епохи, както и на събитията от последните 20 години в Казахстан и други държави.

В *третата точка „Особености на борбата с тероризма в Казахстан и другите държави“* се изследват особеностите на антитерористичната дейност в страната и по света, сътрудничеството в областта на борбата с тероризма, терористичната заплаха и особеностите на борбата с тероризма в Казахстан и международен план.

Замисълът на изложението във *втората глава „Характеристика на личността на терориста, изтърпяващ наказание в местата за лишаване от свобода“* е при анализа да се следва модел на комплексна характеристика на личността на терориста, включваща криминологични, социално-демографски, психологични, наказателноправни и наказателно-изпълнителни особености на личността на терориста в местата за лишаване от свобода (МЛС). Моделът не се следва навсякъде последователно. Освен това той не е построен изцяло правилно. Според моите виждания би трябвало да се започне с демографско-икономическа характеристика – пол, възраст, трудова заетост; да се обособи

социално-културна характеристика – образование, вяра в религия, субкултура; след това криминологична характеристика; психологическа характеристика; наказателноправна; наказателно-изпълнителна.

В първата точка „Криминологична характеристика на личността на осъдения терорист“ се изследват следните въпроси: мотиви и цели за извършването на престъпления от терористичен характер; типология на съвременния терорист – типологията би следвало да се направи накрая на базата на общия модел; причини за формирането на личността на терориста; типологични особености на терористите.

Във втора точка „Социално-демографски признаци на личността на осъдения терорист“ се анализират: личностните характеристики на терориста; теоретичните подходи към проблема за личността на престъпника – това е за уводната част на тази глава; социално-демографският състав на субектите, извършващи тероризъм; психологическите характеристики на осъдените терористи – това е извън социално-демографските признаци.

Въз основа на резултатите от проведеното изследване е установено, че типичният казахстански терорист е предимно мъж (в редки случаи жени са осъдени за финансиране и пропаганда на тероризъм), на средна възраст, напълно образован, предимно безработен, дълбоко вяраващ човек.

В третата точка „Наказателноправни и наказателно-изпълнителни характеристики на личността на терориста в институциите на наказателно-изпълнителната система“ се разкрива наказателноправната характеристика на осъдения терорист по: вид на извършеното престъпление, съучастие, рецидив, вид и размер на наложеното наказание, както и на наказателно-изпълнителните характеристики: отношение към престъплението, поведение, участие във възпитателните мероприятия, желание за трудова дейност в корекционната институция, участие в работата на самодейните органи.

Третата глава „Превенция на тероризма в институциите на наказателно-изпълнителната система“ е посветена на проблемите на превенцията на тероризма сред осъдените в наказателно-изпълнителната система, начините за подобряване на правната уредба за борба с тероризма и превантивната дейност по отношение на лица, осъдени за терористични действия.

В първата точка „Проблеми на превенцията на тероризма сред осъдените в местата за лишаване от свобода“ се разглежда комплексът от мерки, насочени към предотвратяване на тероризма, дейността на органите, осъществяващи противодействие на тероризма, възгледите и оценките по проблема за превенцията на тероризма, особеностите и проблемите на превантивната дейност в затворите по отношение на осъдените терористи. Немалка част от изложението е общо за тероризма, губи се темата в тази точка.

Във втора точка „Начини за усъвършенстване на правното регулиране на борбата с тероризма в институциите на наказателно-изпълнителната система“ е изследвана законодателната регламентация и организацията на дейността по противодействие на тероризма в институциите на наказателно-изпълнителната система. Прави се анализ на разпоредбите, регламентиращи дейността на наказателно-изпълнителната система и на тази база се показват съществуващите проблеми, които изискват съответно разрешаване. Докторантът предлага решения: по отношение на осъдените лица за престъпления от терористичен характер да се работи за по-нататъшния преход към камерен тип задържане на осъдените с едновременното въвеждане на съвременни технологии и средства за видеозапис, осигуряващи ефективен контрол върху поведението на осъдените; презаглеждане на правилата за вземане на специален отчет и основанията за включване в

списъка на лицата, обхванати от разпоредбите за финансиране на тероризма, в съответствие със съществуващите международни задължения; установяване на ясни критерии за отчитане на "радикализираните" и "дерадикализираните" осъдени; осигуряване на прозрачност на дейността на наказателно-изпълнителната система. Предлага се създаването на специални институции на наказателно-изпълнителната система за осигуряване на максимална безопасност на осъдените непълнолетни лица, което ще има важно превантивно значение.

В трета точка „Превенция сред осъдените за престъпления от терористичен характер“ се изследват: националната система от мерки за превенция на тероризма в Казахстан; превантивната политика по отношение на тероризма сред осъдените в МЛС; средствата за превенция на престъпността сред осъдените: оперативно-издирвателни и режимни мерки.

Разкрити са основните предизвикателства и проблеми пред личния състав на правоохранителните органи и служителите от наказателно-изпълнителната система. Прави се извод, че мерките за превенция на тероризма в учрежденията на наказателно-изпълнителната система трябва да се основават на сложното въздействие както на режимните изисквания, така и на възпитателния процес, който трябва да включва методи, отчитащи индивидуалните особености на личността на осъдения с оглед на факторите за формиране на криминогенни черти, условията на социализация и индивидуалните психологически характеристики. Подчертава се, че именно такъв подход позволява успешна ресоциализация на осъдените за терористични престъпления.

4. Научно-теоретични и научно-приложни приноси в дисертационния труд

4.1. В посока на *обогатяване на научното познание* в особената част на криминологията като *теоретичен принос* в дисертационния труд на Айжан Бауберикова оценявам:

- формулирането на собствени определения за явлението „тероризъм“ и за наказателноправното понятие „терористичен акт“ въз основа на обширен анализ на различни авторски виждания и легални определения на явлението – това е принос в областта на понятийната система в особената част на криминологията;

- очертаването, макар и на доста ограничена база, на профила на осъдения терорист като особен вид престъпник, отграничаващ се от другите категории престъпници, изтърпяващи наказание лишаване от свобода.

4.2. *Обогатява се емпиричната база на криминологичната наука на Казахстан и съответно на сравнителната криминология с:*

- данните за състоянието на терористичната престъпност в Казахстан;

- резултатите от проведените две анкетни проучвания (независимо от невисоката им представителност) на: общественото мнение сред населението по отношение проявите на тероризъм и тяхната превенция; вижданията на служители от Комитета на наказателно-изпълнителната система относно формите и методите за борба с терористичната дейност, мерките за повишаване ефективността на управленските решения в областта на превенцията на терористичните прояви, необходимостта от усъвършенстване на наказателното и наказателно-изпълнителното законодателство.

4.3. *Като основни научно-приложни достижения на докторанта отбелязвам:*

• резултатите от сравнителноправния анализ на регулаторната рамка на тероризма в други държави и региони;

- направената оценка на националната нормативна база, посочването на проблеми и противоречия, предлагането на подходи за тяхното решаване;
- очертаването на личностната структура на терористите, изтъпяващи наказание в МЛС, в нейното комплексно измерение с анализ на социално-демографските, криминологичните, психологичните, наказателноправните и наказателно-изпълнителните характеристики. Отбелязвам специално, че не са ми известни разработки, в които да е направен такъв обобщаващ анализ, особено включващ и наказателно-изпълнителни признаци;
- извеждане на особеностите на различните типове терористи като основа на прогнозиране на индивидуалното престъпно поведение и прилагане на диференцирани и индивидуализирани мерки за превантивно и правно въздействие.
- изводите от проведеното изследване относно спецификата на превенцията на тероризма и терористичната престъпност в местата за лишаване от свобода;
- даването на идеи и препоръки за усъвършенстване на мерките за превенция на тероризма в наказателно-изпълнителната система на Казахстан с оглед: установяване и отстраняване на причините и условията на тероризма в местата за лишаване от свобода; подобряване на взаимодействието с другите заинтересовани държавни структури и обществото; подобряване качеството на обучение на служителите от системата, преодоляване на пропуските в уменията, необходими за работа с осъдени за терористични престъпления; подобряване условията на работа. Макар и като идея, практически полезно ще бъде създаването на научна лаборатория към Комитета на наказателно-изпълнителната система, една от задачите на която да бъде разработването на пълен портрет на личността на осъдения терорист с оглед провеждането на по-ефективна превантивна политика;
- направените предложения *de lege ferenda* за допълнения и изменения на Наказателния кодекс на Република Казахстан, Закона „За противодействие на тероризма“, „Правилата за провеждане на възпитателна работа с осъдени на лишаване от свобода“, които според докторанта могат да допринесат за усъвършенстване на наказателното законодателство и на закони, регулиращи превантивната дейност по посока на ограничаването на тероризма.

В дисертационната разработка е дадена обширна информация с познавателен характер за тероризма в различни държави и региони, която е интересна и полезна за студенти, преподаватели и изследователи по криминология, наказателно и наказателно-изпълнително право, политология, социология, за практикуващи юристи и други специалисти и за всички интересуващи се от проблема.

Докторантът Айжан Бауберикова показва владееене на криминологичната терминология и криминологични познания, умения за анализ на нормативни актове и литературни източници, умения за сравнителноправен и криминологичен, включително и статистически анализ, за изразяване собствено мнение по проблемите.

Перспективно е продължаването на работата по темата за личността на терориста и нейните специфики съобразно политическите, икономическите, религиозните и народопсихологическите условия в Казахстан, за което е нужно да се търси конкретна информация от различни източници.

5. Критични бележки и препоръки по дисертационния труд

Отбелязвам следните обобщени критични бележки по дисертационното изследване и дисертационния труд:

- изложението на дисертацията е излишно разширено извън нейната тема. Предпоставка за това е и разширяването на задачите на изследването. Получава се известно впечатление за изследване по две теми: едната – тероризъм, терористична престъпност, превенция; другата – личност на терориста, личност на терориста, изтърпяващ наказание в места за лишаване от свобода; превенция на тероризма в МЛС. Според мен, относно явлението „тероризъм“, чийто исторически преглед е на 25 страници, е била достатъчна само една точка/параграф с изясняването на понятието като базово за дисертационната тематика и на постановъчни въпроси относно видовете тероризъм, причините за явлението. В точка 2.2, въпреки замисъла, преобладават общите неща – въобще за личността на престъпника, за личността на рецидивиста (нали „обичайно терористът е лице, осъдено за първи път“); за извършителя на насилствени престъпления; за насилствения престъпник. Точка 3.1 – не малка част от изложението е общо за тероризма, губи се темата. Глава 3 – доста е общата информация за състоянието на пенитенциарната система – би следвало да се открият тези проблеми, които са относими към ресоциализационната работа по отношение на осъдените терористи. Така темата се е „разляла“, което не е дало достатъчна възможност за концентриране и задълбочаване на анализа върху личността на осъдения терорист и върху превенцията на терористичните престъпления в условията на МЛС.

- От гледна точка на изследователския аспект на работата на докторанта може да се посочи, че е подходено доста формално при описанието на методиката на дисертационното изследване и конкретно на направените анкетни проучвания: формиране и модел на извадките, как са подбрани респондентите и т.н. Извадката за населението е от 269 отзовали се лица, преди всичко млади хора до 35 години – около 75%, с висше и незавършено висше образование – 86,5%. Видно е, че не е налице представителност по отношение на цялото население. Но важното е, че докторантът има вече опит по отношение на анкетни изследвания, което е необходимо за един криминолог.

- По систематиката на изложението – на места се губи криминологичният подход: например – анализът на състоянието и динамиката на терористичната престъпност чрез статистически данни за терористичните престъпления и осъдените лица би следвало да е в глава 1, а не едва в точки 3.1 и 3.2. Едва на стр. 161 се посочват терористичните престъпления и т.н.

- За направените препоръки за усъвършенстване на определени дейности и за предложенията *de lege ferenda* – не всички са достатъчно добре аргументирани и защитени. Например: за увеличаване размера на наказанията за терористични престъпления – като че ли аргументът е, че най-голяма част от респондентите искат засилване на наказателната репресия – това не е криминологичен подход, това е т.нар. „диктат на улицата“; за унификация на наказателната отговорност да се установи възраст 14 години – всъщност за 10 от 14-те състава за терористични престъпления наказателноотговорната възраст е 14 години; да се установят единни размери на наказанията, особено за квалифицированите състави за тероризъм.

Добре трябва да се обмислят предложенията за „камерното“ изтърпяване на наказанията на осъдените за терористични престъпления, както и да носят дрехи по установен образец. Това влиза в противоречие с прогресивната система за изтърпяване на наказанията. Например, би трябвало да означава тези осъдени да бъдат през цялото време

на престоя им на специален режим, който не може да бъде сменен в по-лек. Излиза, че осъдените лица за терористични престъпления трябва да бъдат стигматизирани даже в МЛС.

Не звучат реалистично предложения като: „да се установи единна възраст за наказателна отговорност в света; да се установят единни размери на наказанията, особено за квалифицирани състави на тероризъм за всички държави членки на ООН;

Независимо от направените бележки считам, че положителните и приносните моменти в дисертационния труд са преобладаващи и не се отразяват на дадената по-долу положителна оценка за него.

6. Автореферат

Авторефератът е изпълнен в обем от 31 печатни страници. В него правилно и в общи линии пълно са отразени основните изследователски резултати, изводи, научни и научно-приложни приноси. По отношение целта на изследването формулировката се различава от тази в дисертацията, но и на двете места формулировките не са прецизни.

Има становище на доц. д-р Орлин Радев – консултант, че дисертационният труд на Айжан Бауберикова „Личността на терориста и превенция на тероризма в местата за лишаване от свобода“ е оригинално научно изследване и няма основания за съмнение за плагиатство и/или други неоторизирани заемки.

7. Публикации

По темата на дисертацията докторантът има 4 публикации, две статии, публикувани в сборника „Ролята на съдебната практика за развитие на правото“, Научен алманах на ВСУ "Черноризец Храбър" (кн. 39, серия "Юридически науки и обществена сигурност") и два, публикувани в сборници с научни доклади, единият от които е в съавторство, на XX и XXI лятни научни сесии на Юридическия факултет, катедра „Правни науки“. Като цяло наукометричните изисквания относно публикационната дейност на докторанта са изпълнени.

8. Заключение

Темата на дисертационния труд на **Айжан Баубериковна Бауберикова** „**Личността на терориста и превенция на тероризма в местата за лишаване от свобода**“ е дисертабилна с висока значимост и актуалност на проблематиката.

Дисертационният труд удовлетворява изискванията на чл. 6, ал. 3 от Закона за развитие на академичния състав на Република България. Съдържанието и приносните моменти в труда са в областта на криминологията. **Оценката ми за него е положителна.**

Имайки предвид гореизложеното, **предлагам на уважаемото Научно жури да присъди на Айжан Баубериковна Бауберикова образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление „Право“, специалност „Криминология“.**

Член на научното жури и рецензент:

(проф. д.н. Юлия Бояджиева)

С о ф и я, 20 май 2023 г.